

УДК 001.891.3:[004:355.4

DOI: 10.31673/2786-7412.2025.040711

Дмитро ШУЛЬГА

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування

Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ

ORCID ID: 0009-0008-8321-013X

e-mail: d.shulha@stud.duikt.edu.ua

Dmytro SHULHA

graduate student of the Department of Public Administration,

State University of Information and Communication Technologies, Kyiv

ORCID ID: 0009-0008-8321-013X

e-mail: d.shulha@stud.duikt.edu.ua

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

HISTORICAL-THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF INFORMATION WARS

Анотація. В статті наголошується, що при всіх позитивних аспектах розвитку доби інформаційного чи як ще його називають постіндустріального суспільства, нажаль – цей період можна назвати і епохою сучасних інформаційних війн. Навіть в умовах реальної війни громадяни та суспільство загалом все ще недостатньо розуміють загрозу, яку представляють сучасні інформаційні технології.

Більшість дослідників сходяться на тому, що становлення та розвиток цього явища простежується через певний еволюційний поступ, впродовж якого яскраво прослідковувався вплив на людство різноманітних комунікаційних засобів, їх вдосконалення й адаптація до вимог свого часу.

Перший етап пов'язаний з епохою Античності, Середньовіччя та частково Новим часом до XVIII ст. Вже на той час успішно використовували методики, які впливала на свідомість громадян чи вояків.

Другий етап історії поняття «інформаційна війна» пов'язаний насамперед зі зростанням ролі інформації у життєдіяльності держав (поява друкарського верстата, газети, радіо, телебачення тощо). Цей період характеризується серйозними зрушеннями в організації інформаційної війни та пропаганди, розвитку її методів і форм.

Третій етап в історії інформаційних воєн розпочався з періоду жорсткого протистояння в світі, яке отримало назву «холодної війни». Ключовими елементами у справі досягнення цілей у інформаційній війні стало управління ціловою аудиторією та формування «громадської думки» шляхом маніпулювання інформацією.

Третє тисячоліття розпочалося стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно до таких успіхів інформаційно-комунікаційних технологій, швидкі темпи комп'ютеризації та інформатизації

суспільств ведуть до розвитку четвертого етапу інформаційних війн при якому створення такого інформаційного простору потихеньку перетворюється на театр воєнних дій, де кожна сторона протистояння прагне отримати перевагу.

На відміну від воєнних конфліктів минулого сучасна інформаційна війна – війна за свідомість не є допоміжним елементом, що супроводжує бойові дії. Вона відбувається автономно від збройного протистояння (і навіть його заперечує), має свої інструменти, стратегії та цілі.

Доведено, що інформаційна війна тотальна в тому сенсі, що є війною не армій, а націй, вимагає мобілізації всіх ресурсів держави, ведеться в глобальному інформаційному просторі і використовує найбільш руйнівні види зброї – слово і інформацію.

У статті значну увагу аналізу інформаційної війни з різних точок зору, зокрема маніпулюванню свідомістю та стратегій впливу за допомогою засобів медіа, вивчається людська свідомість як «прониклива» сфера застосування інформаційної зброї тощо.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна війна, інформаційно-психологічна війна, пропаганда, маніпуляція свідомістю людини

Abstract. The article emphasizes that with all the positive aspects of the development of the information age or as it is also called post-industrial society, unfortunately, this period can also be called the era of modern information wars. Even in the conditions of a real war, citizens and society in general still do not sufficiently understand the threat posed by modern information technologies. Information warfare, most researchers agree that its formation and development of this phenomenon can be traced through a certain evolutionary progress, during which the impact on humanity of various means of communication, their improvement and adaptation to the requirements of their time were clearly traced. The first stage is associated with the era of Antiquity, the Middle Ages and partly the Modern Age until the 18th century. Already at that time, methods were successfully used that influenced the consciousness of citizens or soldiers. The second stage in the history of the concept of «information warfare» is primarily associated with the growing role of information in the life of states (the emergence of the printing press, newspapers, radio, television, etc.). This period is characterized by serious shifts in the organization of information warfare and propaganda, the development of its methods and forms.

The third stage in the history of information wars began with a period of fierce confrontation in the world, which was called the «Cold War». The key elements in achieving goals in information warfare were the management of the target audience and the formation of «public opinion» by manipulating information. The third millennium began with the rapid development of information and communication technologies. In accordance with such successes in information and communication technologies, the rapid pace of computerization and informatization of societies leads to the development of the fourth stage of information wars, in which the creation of such an information space is slowly turning into a theater of military operations, where each side of the confrontation seeks to gain an advantage. Unlike military conflicts of the past, modern information warfare – the war for consciousness is not an auxiliary element accompanying hostilities. It takes place autonomously from armed confrontation (and even denies it), has its own tools, strategies and goals.

It is proven that information warfare is total in the sense that it is a war not of armies but of nations, requires the mobilization of all state resources, is waged in the global information space and uses the most destructive types of weapons – words and information. The article pays considerable attention to the analysis of information warfare from various points of view, in particular, to the manipulation of consciousness and strategies of influence using media, studies human consciousness as a «penetrating» sphere of application of information weapons, etc.

Keywords: *information society, information warfare, information and psychological warfare, propaganda, manipulation of human consciousness.*

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть заговорили про «золоту добу» інформації і становлення інформаційного суспільства. В цей час, через широке впровадження супутникового телебачення, міжнародних комп'ютерних інформаційних мереж, національні держави втрачають можливість здійснювати ефективний контроль за інформаційними потоками, що перетинають їхні кордони. При всіх позитивних аспектах розвитку доби інформаційного чи як ще його називають постіндустріального суспільства, нажаль – цей період можна назвати епохою сучасних інформаційних війн. В умовах становлення інформаційного суспільства, розвитку і панування інформаційних технологій, термін «інформаційна війна» не тільки став знаково-символічною одиницею публіцистичної та політичної лексики, а й почав активно використовуватися в якості самостійної категорії в науковому дискурсі.

Незважаючи на думку різних науковців з даного питання, які вважають, що використання понять «інформаційна війна», «інформаційна агресія», «інформаційне протистояння» є характерним виключно для ХХ–ХХІ століття, існує багато прикладів на підтвердження того, що сучасні прояви даного явища можуть бути наслідком еволюції інформаційних війн в різні історичні епохи.

Для більш глибокого розуміння поняття та сутності «інформаційних війн» вважаємо за необхідним провести ретроспективний аналіз цього поняття та визначити його основні історичні етапи.

Тому актуальність і своєчасність запропонованого дослідження не викликає ніяких сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість науковців цілком слушно прив'язують розвиток інформаційних технологій та на їх основі інформаційного протиборства між тими чи іншими країнами до процесів виникнення й популяризації основних засобів масової комунікації. (Є. Скулиш, Я. Жарков, Л. Компанцева, В. Остроухов, В. Петрик, М. Присяжнюк [2], Г. Почепцов, С. Чукут [6], Л. Шептицька, О. Ременяк, Н. Захарчин).

Першим, хто розкрив роль інформаційно-психологічного фактору в подіях 1914–1918 рр. був відомий політолог, професор Чиказького та Єльського університетів, Гарольд Ласвель, якого по праву можна назвати «батьком» теорії пропаганди, а його роботу «Техніка пропаганди у Світовій війні» («Propaganda technique in the World war»), [3] яка вийшла у 1927 р. – справжньою класикою у сфері масової комунікації. На думку дослідника ключова роль пропаганди в умовах війни зумовлюється її великим значенням у сфері міжнародних відносин.

У книзі «Decisive Force: The new American Way of War» Ф. Хоффман вважає за необхідним включення проблем інформаційної війни у воєнний план країн як невід'ємної частини ведення сьогодишньої війни [10].

К. Вайт, Т. Тралл та Б. Мазанець визначають інформаційні війни – як «навмисне маніпулювання або використання інформації однією стороною щодо супротивника для впливу на вибір і рішення, які він приймає з метою отримання військової або стратегічної вигоди [11].

Як бачимо, розробка та запровадження поняття «інформаційна війна» на основі історичного досвіду серед вітчизняних та закордонних науковців та практиків займає одне із провідних досліджень.

Мета статті полягає у аналізі історико-теоретичних підходів до аналізу сучасних інформаційних війн.

Виклад основного матеріалу. Щодо становлення та розвитку такого явища, як інформаційна війна, то більшість дослідників виділяють три основні етапи еволюційного поступу, впродовж яких яскраво прослідковувався вплив на людство різноманітних комунікаційних засобів, їх вдосконалення й адаптація до вимог свого часу.

В колективному підручнику «Історія інформаційно-психологічного протиборства» під.ред. Є. Скулиша [2] автори виділяють 3 етапи інформаційного протиборства.

Перший етап пов'язаний з епохою Античності, Середньовіччя та частково Новим часом до XVIII ст. З появою письма, періодичного друку, паростки майбутніх інформаційних війн можна вже спостерігати у ці часи. Наприклад, в Давньому Римі вже на той час успішно використовували методики, які впливала на свідомість громадян чи вояків. Так, як зазначає Г. Почепцов, за допомогою певних засобів (наприклад, промова полководця перед боєм) підтримувався бойовий дух солдат; був також сформульований концепт «справедливої війни» («щоб бути успішною, війна повинна була вважатися справедливою»); крім того, «суттєвий пропагандистський вплив мали тріумфи, які супроводжували перемоги римських імператорів» [6, с. 572-573].

Особливе місце займає політика Ватикану. Розробка концепту «священної війни» і сама організація Хрестових походів тому яскраве підтвердження. Ватикан, опікуючись поширенням християнства, ініціював створення «Конгрегації пропаганди віри» (Sacra Congregatio de Propaganda Fide), яка стала «фактично першим історично зафіксованим центром підготовки та проведення інформаційно-психологічних спецоперацій». Підготовка місіонерів, виготовлення й опублікування творів, які допомагали в їхній діяльності, передбачали напрацювання ґрунтовних методик переконання, заохочення, вербування за допомогою усної та писемної форм комунікації [5, с. 24].

Другий етап історії поняття «інформаційна війна» пов'язаний насамперед зі зростанням ролі інформації у життєдіяльності держав (поява друкарського верстата, газети, радіо, телебачення тощо). Цей період характеризується серйозними зрушеннями в організації інформаційної війни та пропаганди, розвитку її методів і форм [2, с. 53]. Він починається від середини XVIII ст. і закінчується 40-ми роками XX ст. з початком так званої «холодної війни», відзначається зростанням значення інформаційної пропаганди як ефективного допоміжного засобу у вирішенні питань військового, політичного чи економічного характеру. Поширення інформаційних технологій впливу в XIX столітті зазвичай пов'язують із постаттю Наполеона Бонапарта, який вважав, що потрібно свідомо управляти суспільною думкою і жорстко робив це за допомогою дезінформації, заборон, цензури, пропаганди. Він чітко розумів інформаційно-комунікаційний потенціал,

який несе в собі можливості маніпулюванням суспільною думкою і це не раз йому допомагало у вирішенні військових завдань. Так, наприклад, штаб армії Наполеона майже у всіх військових походах супроводжувала друкарня, яка видавала одночасно декілька газет. Преса давала можливість оперативно поширювати інформацію, яка виправдовувала вторгнення і перетворювали французів із ворогів на визволителів. Практикував Наполеон і випуск фейкових газет, зокрема в Парижі видавав псевдоанглійську газету, яку сам і контролював [2, с. 57].

XX ст. характеризується наявністю певних паростків сучасної інформаційної війни і пропаганди – це передусім перша та друга світові війни. З 1914 до 1918 року, в період Першої світової війни, збройний конфлікт супроводжували такі засоби інформаційно-психологічного тиску на супротивника [2, с. 72-73]: 1) розповсюдження листівок; за допомогою повітряних куль мільйони листівок із різного роду закликами розкидалися на території ворога;

2) розсилання листів; у Британії, наприклад, створили базу приватного листування своїх громадян і робили адресне розсилання пропагандистських матеріалів; листи військовополонених із англійських таборів, у яких наголошувалося на гарному ставленні до в'язнів, копіювали, тиражували і розсилали поштою;

3) вплив на емоції; у пресі, в листівках поширювалися повідомлення про звірства німців і мужність, героїзм їхніх супротивників;

4) здійснення пропаганди через мистецтво, зокрема, через плакати і фільми.

Виходячи з цього, Г. Ласвель виокремив чотири основні стратегічні цілі пропаганди: 1) розпалювання ненависті до ворога; 2) підтримання дружніх відносин із союзниками; 3) збереження добрих відносин з нейтральними країнами і, якщо можливо, заручитися їх підтримкою; 4) деморалізація ворога [3, с. 28].

Більш того, у 1918 році відбувся й один із перших публічних заходів, на якому було здійснено спробу осмислити наявний досвід військового застосування пропаганди: Розуміння важливості вирішення пропагандистських завдань і прагнення узгоджувати зусилля привели до скликання в серпні 1918 року в Лондоні загально союзницької конференції з пропаганди. Наприклад, Британія створила Wellington House, що займалася розповсюдженням пробританської інформації серед нейтральних держав і своїх союзників. Важливо зазначити, що пропаганда використовувалася не лише для поширення інформації, але й для дезінформації противника, що стало основою для сучасного розуміння інформаційної війни [12, с. 96-103].

Як зазначає Ю. Горбань, інформаційні війни «перестають бути додатком до збройних і перетворюються у самостійне явище, як-от: німецько-австрійська радіовійна 1933–34 рр. з приводу приєднання Австрії до Третього рейху. Саме тоді з'явилося і набуло поширення поняття «інформаційний агресор» [1, с. 138].

Друга світова війна привнесла нові можливості як військові (удосконалення зброї) так і нові методи ведення інформаційної війни між Німеччиною та Радянським Союзом. Величезна увага приділялася ритуалам і символіці, які можна розцінювати як засоби психологічного тиску, навіювання, маніпулювання. Розписаний календар святкувань «священих дат», паради, безліч прапорів, плакатів, транспарантів, бравурна музика, обов'язкові форми поведінки, уніформа притлумлювали здатність раціонально мислити і, навпаки, стимулювали емоції, відчуття ейфорії від єднання нації, згуртованої спільною метою. Все це

виробляло звичку однаково думати (точніше, не думати), однаково реагувати, однаково діяти [2, с. 75].

Наведені авторами підручника інформаційно-психологічні маніпуляції фашистської Німеччини, на жаль повністю співвідносяться з радянськими ідеологічними міфологемами.

І в той же період була знайдена одна з больових точок впливу на масову свідомість, яку використовують посьогодні – це смерть цивільного населення (дітей, жінок, старих людей) від рук супротивника. Всі інформаційні війни після цього акцентують у діях ворога саме це – підсумовує Н. Грицяк [4].

Третій етап в історії інформаційних воєн розпочався з періоду жорсткого протистояння в світі, яке отримало назву «холодної війни». Абсолютними лідерами у сфері інформаційного протистояння були США.

Ключовими елементами у справі досягнення цілей національної інформаційної стратегії стало управління цільовою аудиторією та формування «громадської думки» шляхом маніпулювання інформацією [2, с. 115]. Вона сконцентрувала величезні фінансові та інтелектуальні можливості двох наддержав – США та СРСР. Поле їхнього протиборства фактично став увесь світ. Не вступаючи у пряме воєнне протистояння, підтримуючи офіційні стосунки, співпрацюючи в різних сферах – технологічній, гуманітарній, спортивній, дипломатичній, Радянський Союз і Сполучені Штати вели безкомпромісну боротьбу в інформаційному просторі.

«Холодна війна» довела, що світ вступає в період воєн нового покоління, спрямованих не так на безпосереднє знищення противника, як на досягнення політичних цілей без битв між арміями супротивників. Вона продемонструвала можливості досягнення цілей протидіючих сторін на інформаційному рівні.

Громадяни старшого покоління пам'ятають діяльність західних радіостанцій «Голос Америки», «Німецька хвиля», які поширювали наративи західних цінностей, були направлені на підриз комуністичних режимів та мали величезний вплив на людину, адже у радянській пропаганді було багато заборонених тем. Наприклад, інформація щодо аварії на Чорнобильській АЕС майже не була під забороною. Багато громадян України з дітьми вийшли на першотравневу демонстрацію в що не можна було робити категорично, адже радіоактивний фон в Києві був дуже високий. Тому, потрібно визнати, що на етапі холодної війни СРСР інформаційну війну повністю програв США.

Так, О. Сенченко наводить класифікацію війн з точки зору зміни суспільних формацій, де перше покоління – війни античних часів, аграрних та кочових суспільств; друге – війни епохи мануфактурного виробництва; третє – війни ранніх індустріальних суспільств; четверте – війни розвинених індустріальних суспільств; п'яте – локальні конфлікти і «холодна війна» ядерної епохи; шосте – неконтактні дистанційні війни із застосуванням інформаційної зброї [8, с. 2].

Третє тисячоліття розпочалося стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно до таких успіхів інформаційно-комунікаційних технологій, швидкі темпи комп'ютеризації та інформатизації суспільств ведуть до розвитку четвертого етапу інформаційних воєн при якому створення такого інформаційного простору «потихеньку» перетворюється на театр воєнних дій, де кожна сторона протистояння прагне отримати перевагу. Сучасні інформаційні війни не знають законів, кордонів і обмежень. Вони досі не мають

правил. На їх теренах не діє «Женевська конвенція»⁶. Отже, сучасна інформаційна війна це, по суті, «bellum omnium contra omnes» (війна всіх проти всіх). Тому, в сучасних умовах, особливо в гарячій фазі агресивної війни, яку розв'язала проти України РФ, надзвичайної актуальності набирає проблема ефективного протистояння інформаційній складовій цієї агресії. Не надто зменшиться ця актуальність і після перемоги України.

Дослідники проходять повз того факту, що інформаційна війна між Україною та РФ йде століттями. Яскравий приклад про діяльність української бібліотеки в Москві приводить у своїй праці М.Тимошик «Чому Москва боїться українського друкованого слова, або Історія про те, як імперська влада через заборону книг знесилювала дух російських українців». [9, с. 257-259].

Драматична історія Української бібліотеки в Москві, яку з 1918 року неодноразово переіменували, потім у 1949 – закрили, перевезли до Львова (з втратою фондів), 1989 відродили, щоб 2017 знову ліквідувати, науковець наголошує: поки українська громада в Москві боронила свої права, «була сміливіша», бібліотека жила. На жаль, «упродовж останніх років українці Москви, як і всієї Росії, мовчазно спостерігали за тим, як у їхній столиці конав останній оберіг генетичної пам'яті»[9, с. 257-259].

На сьогодні Україна є об'єктом численних інформаційних загроз із боку інших держав, і відсутність національної стратегії протидії цим війнам, загрожує серйозними наслідками, аж до розвалу держави. Методи ведення інформаційної війни, з розвитком інформаційних технологій постійно вдосконалюється. Створення штучного інтелекту сприяє появі нової «інтелектуальної» інформаційно-технічної зброї. Саме за її допомогою ведуться невидимі війни, а об'єктами впливу є особистості, громадські інститути суспільства та держави [13, с. 39].

На відміну від воєнних конфліктів минулого сучасна інформаційна війна – війна за свідомість не є допоміжним елементом, що супроводжує бойові дії. Вона відбувається автономно від збройного протистояння (і навіть його заперечує), має свої інструменти, стратегії та цілі.

Інформаційна війна тотальна в тому сенсі, що є війною не армій, а націй, вимагає мобілізації всіх ресурсів держави, ведеться в глобальному інформаційному просторі і використовує найруйнівніші види зброї – слово і інформацію.

Інформаційна війна універсальна, оскільки:

- по-перше, вона може вестися в усіх сферах суспільного життя – економічній, політичній, соціальній, військовій, духовній;
- по-друге, вона самодостатня і може як обходитися без традиційних засобів і способів збройної боротьби, так і поєднуватися з іншими видами бойових дій [7].

Висновок. Широкомасштабна війна між Україною і РФ вимагає більш гострого реагування на цю проблему, тобто ми маємо називати інформаційну війну війною, а не протистоянням чи протидіями, кібератаки – кібервійною тощо. Законодавство повинно бути ґрунтовно посилено.

На сучасному етапі Україна все більш ефективніше протистоїть російській інформаційній агресії. До засобів протидії України російській дезінформації можна віднести все більшу кількість нормативно-правових та інституційних механізми. Держава має найбільшу кількість інструментів для протидії російській

⁶ Женевська конвенція встановлює міжнародні стандарти гуманного поводження під час збройних конфліктів, а саме захищають поранених, хворих, військовополонених та цивільне населення.

дезінформації та пропаганді, порівняно з іншими стейкхолдерами, включно з громадським сектором. Вона має активніше використовувати для цього: санкції та інші обмеження; секторальне регулювання (через Національну раду з питань телебачення та радіомовлення); законодавче регулювання; комунікацію різних рівнів; створення інституцій/органів з певними повноваженнями; реагування правоохоронних органів; реагування спецслужб; реагування військових.

Позбавлення наслідків багатовікової імперської політики росії, розвиток української нації, утвердження її європейських цінностей та національних особливостей, має стати головними завданнями реалізації державних стратегій України у інформаційній перемозі у війні з РФ.

Сучасний етап військового протистояння, агресивне ведення військових дій з боку РФ вимагає з необхідністю заявити про те, що РФ поряд з бойовими діями полі брані проводить неприборкану інформаційну війну. Тому, дослідження механізмів вироблення і реалізації державних стратегій України у протистоянні інформаційним війнам стає стратегічною необхідністю для збереження суверенітету та захисту національних інтересів України.

Сьогоднішня державна інформаційна ідеологія України – це боротьба за незалежність, суверенітет та свободу. Це включає захист національних інтересів, боротьбу за єдність нації, а також утвердження демократичних цінностей та ідей.

В наступних наукових розвідках буде проведено дослідження ролі та місця публічного управління в умовах інформаційної війни та проаналізовано моделі інформаційно-психологічних війн у маніпуляції свідомістю громадян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 136–141.
2. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упоряд. О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
3. Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. New York : Alfred A. Knopf, 1927. 233 p.
4. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / за заг. ред. Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.
5. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому онлайн-просторі. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
6. Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2008. 663 с.
7. Почепцов Г. Г. Інформаційна війна: визначення та базові поняття. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/informatsionnaya_voyna_opre_deleniya_i_bazovye_ponyattay
8. Сенченко О. М. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 8. С. 1–6.
9. Тимошик М. С. «Чому Москва боїться українського друкованого слова, або Історія про те, як імперська влада через заборону книг знесилювала дух

- російських українців». *Український інформаційний простір*. 2018. № 1. С. 257–259.
10. Hoffman F. G. *Decisive Force: The New American Way of War*. Washington, DC : Potomac Books, 1994. 233 p.
11. Whyte C., Thrall A. T., Mazanec B. M. (eds.). *Information Warfare in the Age of Cyber Conflict*. London ; New York : Routledge, 2020. 312 p.
12. Фещенко І. В. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13, № 1. С. 96–103.
13. Шептицька Л. Б., Ременяк О. В., Захарчин Н. П. Досвід інформаційних війн в історії та сучасності як об'єкт досліджень сучасної науки та освіти. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2024. Спецвипуск. С. 35–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.3>

REFERENCES

1. Horban, Yu. O. (2015). *Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia* [Information war against Ukraine and its instruments]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 136–141 [in Ukrainian].
2. Zhadko, V. O. (Ed.), Kharytonenko, O. I., & Poltavets, Yu. S. (Comps.). (2018). *Hibrydna viina i zhurnalistyka. Problemy informatsiinoi bezpeky* [Hybrid war and journalism. Problems of information security]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda technique in the World War*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
4. Hrytsiak, N. V., & Soloviov, S. H. (Eds.). (2015). *Informatsiina skladova derzhavnoi polityky ta upravlinnia* [Information component of public policy and governance]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
5. Kurban, O. V. (2016). *Suchasni informatsiini viiny v merezhevomu on-line prostori* [Modern information wars in the networked online space]. Kyiv: VIKNU [in Ukrainian].
6. Pocheptsov, H. H., & Chukut, S. A. (2008). *Informatsiina polityka* [Information policy] (2nd ed.). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
7. Pocheptsov, H. H. (n.d.). *Informatsiina viina: vyznachennia ta bazovi poniattia* [Information war: Definitions and basic concepts]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/informatsionnaya_voyna_opre_deleniya_i_bazovye_ponyattay [in Ukrainian].
8. Senchenko, O. M. (2014). *Novitni viiny z vykorystanniam informatsiino-psykholohichnoi zbroi* [Modern wars using information and psychological weapons]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 8, 1–6 [in Ukrainian].
9. Tymoshyk, M. S. (2018). *Chomu Moskva boitsia ukrainskoho drukovanoho slova, abo Istoriia pro te, yak imperska vlada cherez zaboronu knyh znesyliuvala dukh rosiiskykh ukraintsiv* [Why Moscow fears the Ukrainian printed word, or how imperial power weakened the spirit of Russian Ukrainians through book

- bans]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir – Ukrainian Information Space*, 1, 257–259 [in Ukrainian].
10. Hoffman, F. G. (1994). *Decisive force: The new American way of war*. Washington, DC: Potomac Books.
 11. Whyte, C., Thrall, A. T., & Mazanec, B. M. (Eds.). (2020). *Information warfare in the age of cyber conflict*. London: Routledge.
 12. Feshchenko, I. V. (2021). Informatsiina viina yak orhanichna skladova suchasnoho zbroino-politychnoho konfliktu [Information war as an organic component of modern armed-political conflict]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 13(1), 96–103 [in Ukrainian].
 13. Sheptytska, L. B., Remeniak, O. V., & Zakharchyn, N. P. (2024). Dosvid informatsiinykh viin v istorii ta suchasnosti yak ob'ekt doslidzhen suchasnoi nauky ta osvity [Experience of information wars in history and modernity as an object of research of contemporary science and education]. *Problemy humanitarnykh nauk – Problems of Humanities* (History Series, Special issue), 35–43. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.3>